

Zgodnie z założeniami Autora przedstawia gruzińską wersję wydarzeń. Bardziej wymagającym czytelnikom, szukającym szczegółowej analizy dotyczącej wojny gruzińskiej polecam inne publikacje.

Natalia Olszanecka
Uniwersytet Mikołaja Kopernika
w Toruniu

100 fińskich innowacji społecznych, red. Ilkka Taipale, Wydawnictwo Szara Godzina, Warszawa–Katowice 2013

Finlandia to kraj, którym Polacy zaczynają interesować się coraz częściej. Organizowane są festiwale filmowe, wystawy, na naszym rynku wydawniczym pojawiają się też książki fińskich pisarzy. Ostatnio zaś ukazała się praca pod redakcją Ilkki Taipalego *100 fińskich innowacji społecznych*¹. Stanowi ona zbiór stu krótkich artykułów, których autorami są wybitni przedstawiciele życia politycznego, społecznego, naukowego i gospodarczego tego kraju. Podzielono ją na sześć odrębnych działów: administracja państwowa, polityka społeczna, społeczeństwo obywatelskie, sprawy regionalne, kultura, służba zdrowia, tworząc równocześnie swego rodzaju ranking działań określonych mianem *społecznych innowacji*.

Trzeba przyznać, że termin ten wzbudzać może wątpliwości, gdyż na ogół kojarzymy go z wynalazczością, techniką, gospodarką, a nie z kwestiami społecznymi, jednak ostatnio pojawia się on często w publicystyce i jest dość powszechnie używany. Odniósł się do tego w swojej przedmowie do książki prezydent Finlandii Sauli Niinistö: [...] *Okazuje się jednak, że innowacje mogą mieć także charakter społeczny. Dostępne obywatelom innowacje społeczne stanowią praktyczne rozwiązania, które promują ich aktywność, podnoszą stopę życiową, poprawiają stan zdrowia, wykształcenie i ogólny dobrobyt* [...] (s. 9).

Wydaje się, że tak naprawdę nie są to rozwiązania spowodowane tylko samą chęcią wdrażania nowości i poprawiania jakości życia, ale w dużym stopniu wynikają one z tradycji, kultury czy historii tego kraju. Zapewne z tego powodu praca ta nie cieszyła się w Finlandii szczególną popularnością, uznano ją za mało ciekawą i zawierającą treści powszechnie znane i oczywiste, natomiast w innych krajach stała się przedmiotem dyskusji oraz przyczynkiem do porównań². Podobnie jest też z polskim wydaniem, które zwróciło uwagę zarówno czytelników, jak i mediów.

¹ Ilkka Taipale jest doktorem nauk medycznych, posłem do parlamentu (Eduskunta) w latach 1971–1975 oraz 2000–2007, a także znanym działaczem społecznym i współautorem prezentowanej pracy.

² Książka została przetłumaczona na kilkanaście języków, m.in. na tak egzotyczne, jak: mandaryński, urdu, pendźabski, a spodziewane są tłumaczenia na bengalski, perski, hindi.

Opis rozwiązań poszczególnych kwestii społecznych, politycznych i ustrojowych został uszeregowany, jak zaznaczono zresztą w tytule, kolejno od jednego do stu. Numer jeden, to *Jednoizbowy parlament*, pod numerem setnym kryje się dość tajemnicze określenie – *Gwiazda Afryki*.

Początków parlamentaryzmu Finlandii doszukiwać się należy już w II połowie XIV wieku, kiedy to w 1364 r. potwierdzone zostało prawo członków fińskiej części *langman*, czyli najwyższego trybunału Szwecji, do udziału w wyborze króla³. Etapem przejściowym było ukształtowanie się systemu reprezentacji stanowej opartej na przedstawicielstwie czterech stanów (z chłopstwem łącznie), etapem końcowym zaś powstanie jednoizbowego parlamentu (Eduskunta), jednego z najbardziej nowoczesnych w ówczesnej Europie⁴.

Powstaje pytanie: co łączy tę, tak istotną dla funkcjonowania państwa kwestię, ze wspomnianą już wyżej *Gwiazdą Afryki*? Co w ogóle oznacza to określenie?

Otóż znawcy kamieni szlachetnych powiedzą, że chodzi tu o największy diament świata, okazuje się jednak, że to również podróżnicza gra planszowa, której autorem był Kari Mannerla. Jej produkcję rozpoczęto jeszcze w latach pięćdziesiątych ubiegłego wieku i do tej pory sprzedano ponad 3,5 mln egzemplarzy. Można sądzić, że w dobie Internetu i gier komputerowych powinna być ona zupełnie zapomniana, a jednak – chociaż doprawdy trudno w to uwierzyć – jest produkowana nadal i zdobywa nowe rynki zbytu.

Wydaje się, że uznanie za innowację społeczną zarówno rozwiązań ustrojowych, jak i gry planszowej, choć na pozór bezpodstawne i nieco dziwaczne, wiąże się ściśle z funkcjonowaniem Finów – jako narodu, ale też i małych grup społecznych (rodziny, mieszkańców wsi lub niewielkich skupisk miejskich). Okoliczności zewnętrzne – wielowiekowa zależność najpierw od Szwecji, a potem (po roku 1809 i utworzeniu Wielkiego Księstwa Finlandii) od Rosji – spowodowały, iż zaczęła budzić się w Finach świadomość narodowa i poczucie narodowej jedności. Miało to miejsce w wieku XIX, kiedy to wykształciła się rodzima elita urzędnicza i kulturalna. Przyczyniło się do tego m.in. powstanie instytucji fińskiej administracji centralnej, a także działalność przeniesionego w 1828 r. z Turku do Helsinek Uniwersytetu Finlandii (Uniwersytetu Aleksandryjskiego). W trzy lata później powołano do życia Towarzystwo Literatury Fińskiej (Innowacje nr 48 i 49, s. 108–109). Johan L. Runeberg stworzył wówczas cykl wierszy, pokazujących w idealistyczny sposób obraz życia biednych, ale pracowitych fińskich chłopów. Był on także autorem wiersza *Nasz kraj (Maamme)*, który później

³ M. Klinge, *Krótką historia Finlandii* (z ang. tłum. J. Suchoples), Helsinki 1997, s. 26.

⁴ Po reformie ustrojowej (1906 r.) prawa wyborcze uzyskali wszyscy obywatele powyżej 24. roku życia. Powołano równocześnie zastępującą Trybunał Konstytucyjny Parlamentarną Komisję Konstytucyjną, zasięgającą opinii ekspertów reprezentujących różne środowiska naukowe.

stał się tekstem hymnu narodowego. Do dzisiaj powszechnie znany jest wydany przez Eliasa Lönnrota epos narodowy *Kalevala*. Rozwinęła się tzw. idea fińska, czyli [...] *teza dotycząca powstania nowej całości, noszącej nazwę Finlandia*, wyrażająca się w słowach: *Nie jesteśmy już Szwedami, nie chcemy być Rosjanami, bądźmy zatem Finami*⁵.

Być może właśnie to poczucie odrębności, połączone z wielowiekowym uzależnieniem od dwóch potężnych sąsiadów, spowodowało przyjęcie takich rozwiązań ustrojowych, które najbardziej Finom odpowiadały. Z kolei warunki osadnicze, klimat, niewielka gęstość zaludnienia wymuszały niejako wytworzenie się bliskich więzi – rodzinnych czy sąsiedzkich. Gry planszowe w naturalny sposób mogły przyczynić się do ich wzmocnienia i były urozmaicheniem w spokojnym, jednostajnym życiu. W tym sensie można by je uznać za swego rodzaju społeczną innowację.

Specyficzne, trudne warunki życia spowodowały, że kobiety, które na równi z mężczyznami musiały dbać o zapewnienie najbliższemu znośnym warunków bytu, zajmowały w hierarchii rodzinnej, a potem i społecznej ważne miejsce. Z punktu widzenia fińskich autorów jest to zjawisko niejako naturalne i zapewne z takiego powodu nie zostało zaznaczone w postaci oddzielnego artykułu, choć mowa jest o tym wielokrotnie i zasługuje na specjalne podkreślenie jako odrębna innowacja, być może nawet jako numer jeden wśród prezentowanych. Warto w tym miejscu przypomnieć (choć coraz bardziej fakt ten przebija się do powszechnej świadomości), iż już w roku 1906 kobiety w Finlandii uzyskały pełnię praw wyborczych⁶. W latach siedemdziesiątych XX w. zaczęto natomiast wyraźnie podkreślać rolę ojca w wychowaniu potomstwa: w 1978 roku przyznano mężczyznom prawo do urlopu ojcowskiego. Zostało to potraktowane jako odrębna społeczna innowacja, a Johannes Koskinen (minister sprawiedliwości w latach 1999–2005), autor fragmentu omawianej pracy temu poświęconego, stwierdził, iż osobiście dwukrotnie skorzystał z tego prawa po narodzinach swoich córek i – jak zaznaczył – urlop *miał pozytywny wpływ na realizację sprawiedliwego podziału rodzicielskich obowiązków* (Innowacja nr 23, s. 61).

Najwięcej miejsca zajmują jednak innowacje dotyczące służby zdrowia, opieki społecznej oraz oświaty. Fińskie szkolnictwo (Innowacja nr 52, s. 114–115) należy do najlepszych w Europie, a ostatnią reformę systemu edukacji przeprowadzono na początku lat siedemdziesiątych ubiegłego wieku.

⁵ Autorstwo tych słów przypisuje się Adolfowi Iwarowi Arvidssonowi. Zob. B. Szordykowska, *Historia Finlandii*, Warszawa 2011, s.133–139 i O. Jussila, S. Hentila, J. Nevakivi, *Historia polityczna Finlandii 1809–1999*, tłum. B. Kojro, Kraków 2001, s. 28–34 i 47–49 oraz M. Klinge, op. cit., s. 73.

⁶ B. Szordykowska, op. cit., s. 212. Jeszcze wcześniej, bo w roku 1900 utworzony został Związek Kobiet Pracujących, więcej o tej organizacji: *Finlandia w faktach. Nauka, handel, kultura, przemysł, historia*, tłum. M. Salokangas, Helsinki 2002, s. 46.

Po ukończeniu 9-letniej szkoły podstawowej – naukę rozpoczynają dzieci siedmioletnie – nie przeprowadza się ogólnokrajowych egzaminów, nauczyciele przy wystawianiu ocen kierują się jednolitymi, ogólnokrajowymi wytycznymi⁷. Egzaminy odbywają się natomiast po ukończeniu szkoły średniej, która trwa od 2 do 4 lat. Te różnice wynikają stąd, iż uczeń może dostosować tempo nauki do swoich możliwości, ma również prawo wyboru – poza przedmiotami obowiązkowymi – przedmiotów dodatkowych. Obie wymienione wyżej cechy wydają się być szczególnie godne podkreślenia, jednak największym, jak się wydaje, atutem fińskiej edukacji jest doskonale zorganizowane szkolnictwo zawodowe. Cieszy się ono dużą popularnością, przede wszystkim dlatego, że dostosowane jest do aktualnych potrzeb rynku, a absolwenci mają szansę odbycia staży i dalszych szkoleń. Ukończenie szkoły zawodowej nie zamyka też drogi na wyższe uczelnie, pod warunkiem zdania obowiązkowych, trudnych egzaminów wstępnych.

Niezwykle rozwinięta jest także w Finlandii sieć szkół muzycznych (Innowacja nr 56, s. 121), co również godne jest zauważenia i podkreślenia.

Pod względem umiejętności czytania ze zrozumieniem, w umiejętnościach matematycznych i naukowych, w badaniach przeprowadzanych przez Organizację Współpracy i Rozwoju (OECD) uczniowie i studenci fińscy należą do ścisłej czołówki światowej, zajmując na ogół pierwsze miejsca (Innowacja nr 53, s. 116)⁸. Jak się wydaje, ma to ścisły związek nie tylko z systemem szkolnym, ale i z niezwykle rozwiniętą siecią bibliotek i zamiłowaniem Finów do czytelnictwa, co wynika zapewne z tradycji, utrwalonych nawyków, ale i warunków klimatycznych, sprzyjających oddawaniu się temu zajęciu. [...] *Każdy obywatel Finlandii odwiedza bibliotekę średnio raz na miesiąc i corocznie wypożycza więcej niż 20 książek [...] Współczesne biblioteki to miejsca, gdzie można wypożyczać płyty, korzystać z komputerów [...] Proponują pomoc w odnalezieniu potrzebnych informacji osobom uczącym się, aktywnym, i wszystkim innym zainteresowanym. Organizują również seanse opowiadania historii, wystawy i projekcje filmów* (Innowacja nr 50, s. 111).

Wiele uwagi w omawianej pracy autorzy poświęcają polityce społecznej państwa. Przede wszystkim stworzono cały system budownictwa socjalnego, przy czym – podobnie jak to ma miejsce w przypadku edukacji – wiąże się to z fińską ideą budowy społeczeństwa równouprawnionego i walką ze społecznym wykluczeniem osób słabiej uposażonych oraz bezdomnych (Innowacje nr 14 i 15, s. 42–45): *Gdy zaoferuje się ludziom bezdomnym miejsce zamieszkania i stosowne wsparcie, większość z nich może funkcjonować samodzielnie. Mając zapewniony dostęp do resocjalizacji i mieszkań socjalnych, bezdomni są w stanie*

⁷ *Finlandia w faktach...*, s. 97.

⁸ *Ibid.*, s. 98.

żyć na własny rachunek (s. 44). Podobne wsparcie mają również coraz liczniej przybywający do Finlandii imigranci, co zresztą w ostatnim czasie wpłynęło na zmianę fińskiej sceny politycznej.

Warto dodać, że na ogół budynki socjalne nie powstają w wydzielonych miejscach czy dzielnicach, ale stosuje się zasadę przemieszania różnych grup społecznych.

Ważnym zadaniem państwa jest również walka z ubóstwem. *Władze gminne mają obowiązek zapewnić statutowy minimalny dochód wszystkim uprawnionym do tego obywatelom niezależnie od okoliczności i powodów, dla których potrzebują wsparcia* (Innowacja 29, s. 73).

Niewątpliwie fińską innowacją jest istnienie Fundacji Gwarancyjnej, działającej od 1992 roku i stworzonej przez Ewangelicko–Luterański Kościół Finlandii (Innowacja nr 30, s. 74). Fundacja ta pomaga osobom zadłużonym w spłacie zadłużenia, w restrukturyzacji długu. Udziela rękojmi, bierze udział w negocjacjach z bankami, a jej hasłem jest: „Umiar jest drugą stroną Sprawiedliwości”.

Ponadto od lat osiemdziesiątych XX wieku zwraca się uwagę na opiekę nad osobami starszymi i niepełnosprawnymi. Było to szczególnie ważne po II wojnie światowej, stąd idea opieki nad weteranami wojennymi (Innowacja nr 26, s. 66–67), a w chwili obecnej dotyczy to głównie ludzi starszych i samotnych, gdyż społeczeństwo fińskie jest społeczeństwem starzejącym się, a rodziny wielopokoleniowe spotkać można rzadko.

Popularne w Finlandii są domy całodobowej opieki (Innowacja nr 17, s. 48). Lokatorzy takich mieszkań (jednopokojowych, z kuchennym aneksem i łazienką) dzielą się na trzy grupy – są to osoby samotne, umysłowo chore (przeniesione z zakładów psychiatrycznych) oraz osoby opiekujące się rodzicami lub krewnymi w podeszłym wieku.

Innym przykładem innowacji społecznej może być system emerytur pracowniczych (Innowacja nr 20, s. 54–55). System ten jest zdecentralizowany i obejmuje fundusze powiernicze, emerytalne i ubezpieczeniowo–emerytalne, co jednak trudno uznać za specyfikę fińską. *Novum* polega tu na roli państwa i *stworzeniu takich procedur, które umożliwiają dostosowanie systemu emerytalnego do zmieniających się warunków społecznych [...] i przy równym potraktowaniu wszystkich, których owe zmiany dotyczą* (s. 54). Oznacza to istnienie prawnych zabezpieczeń przed nadmierną konkurencją poszczególnych instytucji emerytalnych względem siebie, kontrolą efektywności i jakości ich pracy oraz ryzykownymi spekulacjami rynkowymi. Przyjmuje się też, że emerytura ustawowa powinna wynosić docelowo 60%–66% wynagrodzenia po 30–40 latach pracy⁹.

Warto również przyjrzeć się bliżej organizacji fińskiej opiece zdrowotnej, wydaje się bowiem, iż także pod tym względem w Finlandii dostrzec można

⁹ *Finlandia w faktach...*, s. 114.

cały szereg ciekawych i nowatorskich rozwiązań. Niektóre z nich dzisiaj można uznać za oczywiste, ale z historycznego punktu widzenia były one swoistą społeczną innowacją. Już w latach dwudziestych XX wieku zaczęto otwierać specjalistyczne poradnie dla dzieci i matek (Innowacja nr 38, s. 88). Spowodowało to znaczne zmniejszenie liczby zgonów kobiet przy porodzie. W 2000 roku wskaźnik ten kształtował się na poziomie 1:6000, zaś wskaźnik umieralności noworodków wynosił poniżej 0,6%. Oczywiście jest to efekt postępu w medycynie, poprawy warunków życia, ale również powszechnej, stałej opieki nad ciężarnymi (szczegółowe monitorowanie przebiegu ciąży), dziećmi, a przede wszystkim profilaktyki.

Ten ostatni element jest szczególnie charakterystyczny dla służby zdrowia w Finlandii. Na początku doprowadziło to do wyeliminowania takich chorób jak gruźlica, od lat siedemdziesiątych zajęto się profilaktyką chorób serca, od 2004 roku Finlandia ma najniższy w Europie odsetek osób zakażonych wirusem HIV. Na ten ostatni fakt wpłynęła nie tylko edukacja seksualna, obowiązkowa w szkołach od 1970 roku i prowadzona przez pielęgniarki środowiskowe, ale i mniejsza niż w innych krajach popularność narkotyków dożylnych.

Propagowanie zdrowego trybu życia wiąże się z zakrojoną na szeroką skalę akcją skierowaną przeciwko paleniu papierosów. *W czerwcu 2000 roku Finlandia, jako pierwszy kraj na świecie prawnie zaklasyfikowała dym tytoniowy wdychany przez osoby niepalące (biernych palaczy) jako substancję rakotwórczą [...]*, zaś w roku 2010 wydana została ustawa o wyrobach tytoniowych, mająca na celu znaczne ograniczenie ich użycia (Innowacja nr 46, s. 105).

W latach 1986–1996 zajęto się kwestią zapobiegania samobójstwom. Specjaliści poddali analizie materiały związane z poszczególnymi przypadkami, by w miarę możliwości określić patogenezę samobójczych zachowań. Oczywiście, nie zawsze da się to wykonać, podobnie, jak nie da się jednoznacznie stwierdzić, na ile profilaktyka jest w stanie takim zachowaniom przeciwdziałać. Wiąże się z tym w pewnym stopniu problem chorób i zaburzeń psychicznych, gdyż okazało się, że np. w roku 1980 w Finlandii zanotowano jeden z najwyższych w Europie wskaźnik ilości miejsc w szpitalach psychiatrycznych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców. Zaowocowało to stworzeniem Krajowego Projektu Leczenia Schizofrenii. Zwrócono w nim uwagę nie tylko na leczenie i rehabilitację samych pacjentów, ale na funkcjonowanie ich rodzin (terapia rodzinna, opieka ambulatoryjna w miejscu zamieszkania, rozpoznanie indywidualnych potrzeb pacjenta, domy opieki dziennej). Program ten przyniósł bardzo wymierne korzyści społeczne, został też wykorzystany w innych krajach skandynawskich, a nawet wzbudził zainteresowanie na świecie (Innowacja nr 43, s. 99–100).

Przedstawione wcześniej kwestie można rzeczywiście uznać za rodzaj społecznych innowacji. Innowacji rozumianych jako rozwiązania dotyczące istotnych sfer życia społecznego, politycznego, wykorzystywanych w innych krajach, a przede wszystkim korzystnych dla samych Finów. Element nowatorstwa łączy

się tu z elementem społecznej użyteczności, a samo pojęcie „innovacja” nacechowane jest jak najbardziej pozytywnie i ma niewątpliwie wydźwięk emocjonalny.

Równocześnie spotykamy w omawianej pracy swego rodzaju ciekawostki, które nie do końca mieszczą się w tej definicji, stanowią natomiast obraz fińskiego stylu życia – sisu. W tym pojęciu mieści się głównie ścisły związek człowieka z naturą, przyrodą, sposobem spędzania wolnego czasu. Wiąże się to oczywiście z warunkami klimatycznymi, uwarunkowaniami społecznymi, ale też tradycjami i zwyczajami.

Nawyk uprawiania sportu, ruszania się i troska o kondycję spowodowały dużą popularność (nie tylko zresztą w Finlandii, ale i na całym świecie) *nordic walking*. Uprawianie tego rodzaju rekreacji dostępne jest dla osób w różnym wieku, o różnym stopniu sprawności fizycznej. W 2001 roku – pisze Eero Akaan-Penttila, poseł kilku kadencji – w *fińskim parlamencie grupę Nordic walking, która przyciągnęła sporą, i stale rosnącą, liczbę entuzjastów. Oprócz innych działań, każdego roku w ramach działalności grupy wybieramy Parlamentarnego Nordic Walkera Roku* (Innowacja 95, s. 190). Powszechnie znana jest też fińska sauna.

Prezentowana książka, choć jej współautorami jest wielu przedstawicieli fińskiej nauki, ma charakter w dużej mierze popularyzatorski. Popularyzatorski w pozytywnym znaczeniu tego słowa, odległy od tego, co uznalibyśmy jedynie za reklamę. Celem pracy jest przybliżenie wiedzy na temat kraju, którego historia, kultura i współczesność nie są powszechnie znane. Przybliżenie w sposób daleki od uproszczeń, schematów, a jednocześnie ciekawy i zachęcający do lektury i przemyśleń.

Niewątpliwie warto zadać sobie pytanie: które z rozwiązań, szczególnie w zakresie szeroko rozumianej polityki społecznej (ochrona zdrowia, profilaktyka i wszelkie działania prozdrowotne, opieka nad osobami starszymi, niepełnosprawnymi czy bezdomnymi, system emerytalny), a przede wszystkim zaś edukacji, mogą okazać się przydatnymi chociażby i w Polsce? Czy charakterystyczny dla krajów nordyckich charakter państwa socjalnego zdał egzamin?

Równocześnie spotykamy się z pokazaniem odrębności, specyficznych cech Finów. Jest to bardzo widoczne dzięki formule książki, polegającej – o czym było wcześniej – na wyeksponowaniu owych cech i odrębności w postaci, jak to określono, społecznych innowacji. Ich uszeregowania nie należy utożsamiać z hierarchią ważności. W jaki bowiem sposób określić, które z nich są ważne, a które zasługują na mniejszą uwagę? Wydaje się, że swego rodzaju innowacją jest już samo poszerzenie znaczenia tego terminu o rozwiązania praktyczne służące ogółowi.

Alina Czapiuk

Wydział Historyczno-Socjologiczny
Uniwersytet w Białymstoku